

Interjú Beke Alberttel

Beke Albert irodalomtörténész, kritikus számos írásával sok vitát váltott ki, melyek őt magát sosem zavarták. Mottója mindig az amit Gyulai Pál mondott: „Magammal akarok békében élni, nem másokkal.”

- Tudomásom szerint ön református, hogyan lett az?
- Komolyan gondolom, hogy református vagyok, nem csak azért mert az őseim apai, anyai ágon mind reformátusok voltak, de ha esetleg katolikusnak születtem volna, akkor is átke-resztelkedtem reformátusnak, mert számomra a katolikus dogmatikának számos tétele elfogadhatatlan.
- Például?
- Először is a külsőségek, az a mérhetetlen pompa ami kifejezetten provokatív. Egy barokk templom szerintem nem is alkalmas arra, hogy ott imádkozni lehessen, mivel annyi minden leköti a néző figyelmét, hogy nem tud elmélyedni, imádkozni. Nem tudom elfogadni a gyónást, azt, hogy minden misén áldozatot mutatnak be, mivel Jézusnak az egyszeri és tökéletes áldozata elegendő. Akkor is református lennék, ha nem annak születtem volna. Ez nem azt jelenti azonban, hogy meg vagyok elégedve az egyházzal.
- Az egyházpolitikára gondol?
- Igen, mert az igazság az, hogy kétféle kálvinizmus van a 17. század óta, egy papi és egy világi kálvinizmus. A protestantizmus lényegében protestálást, tiltakozást jelent, ezzel szemben az egyházvezetők teljesen belesimultak a hatalomba. Ez történelmileg visszavezethető a 18.századig, Debrecenig. Domokos Mátyás debreceni főbíró és Sinai Miklós püspöknek a pártharcáig. Itt arról volt szó, hogy Sinait a papok, és nem a presbiterek megválasztották püspöknek. Debrecen főbírája, sem a presbitérium, sem a világi hívek nem fogadták el ezt a döntést. A püspök hiába fellebbezett a császárhoz, a presbiterek, és Domokos főbíró győzött, így a püspöknek vissza is kellett vonulnia. De ez a harc mindig kiújult. Volt Debrecennek egy másik püspöke, Szoboszlay Papp István, ez volt a legelső igazi kollaboráns, aki Ferenc császárral kiegyezett, mivel az megígérte, hogy a reformátusoknak jó lesz, ha a Habsburgok védelme alá helyezik magukat. De ebből nem lett semmi haszna az egyháznak. A világi kálvinizmust olyan emberek képviselik mint például Ady vagy Szabó Dezső, Móricz Zsigmond. Adynak van is egy cikke: Az én kálvinizmusom. Óriási különbség van a két kálvinizmus között. A történelem folyamán minden hatalmat a papi kálvinizmus szállt meg. Egy idő után nem is lehetett különbséget tenni az állam és a kálvinizmus között. Tisza Kálmán idejében minden hatalmat a reformátusok szálltak meg, nem vallási, hanem politikai okokból. A katolikus egyház vezetői olyan gyalázatosan viselkedtek a szabadságharcban, hogy nem bíztak meg bennük utána, ebből tulajdonképpen egy református agnoszticizmus alakult ki. Bethlen Miklós írja, hogy a kálvinizmus nem vallás, hanem magatartás. Ez persze teológiailag elfogadhatatlan, de döntően igaza volt. A kálvinizmus egy bizonyos magatartás.
- Ön a saját mindennapjaiban, ezt, hogy éli meg?
- Sok mindenben megnyilvánul, ételszemléletben, életvitelben, ízlésben. Tőlem mindenféle cifrázkodás, divathóbort idegen. Annyira érzem, hogy ezek lényegtelenek. Végző soron a történelem folyamán kik lettek kálvinisták? Szent István a kereszténységet tűzzel-vassal terjesztette. Nyilvánvaló, hogy a korabeli emberek őt ezért utálták. Hát miért ne utálták volna? Az emberek megalkudtak, meghódoltak. Míhelyt jött egy lehetőség, a reformáció, azonnal, tömegesen hagyták ott a katolikus egyházat. Nem azért, mert a dogmatika meghatotta őket, menekültek a kötöttség elől. Igazán Európa, Magyarország sose volt keresztény, sajnos megmaradtak pogányoknak. Győrffy István is megírja ezt, és Szűcs Sándor néprajzos is, hogy a 20. század elején színreformátus vidéken, tömegével nyüzsögtek táltosok. Ugyanúgy úzték a hókuszpókuszaikat mint a szibériai sámánok. Mit jelent ez? Ezek az emberek formálisan megszabadultak a katolicizmustól és annak minden nyűgétől, és kálvinisták lettek. Nem vitatkoztak ők

az Isten létén, nem létén. Kényelmes vallás volt és tetszett nekik. Győrffy kimutatja az egyik tanulmányában, hogy a magyar káromkodás mennyire keresztényellenes. Ha igazán keresztény lenne egy magyar ember, nem káromkodna úgy, ahogy káromkodik. Ahogy Illyés írta versében, „Bocskai írást, imát sem tudó hajdú”. A szabad vallásgyakorlásért harcoltak, de se imát sem írást nem ismertek, csak azt tudták, hogy a katolikus egyház ellen harcolnak.

- Hogy látja ilyen háttérrel a kálvinizmus, hogy tudta túlélni az ötvenes éveket, és napjainkban milyen?
- A református vallás, ez a papi ág, teljesen lefeküdt a diktatúrának. Gondoljon arra, amikor Tildy Zoltán református pap léteire köztársasági elnökként minden mocskos, gyalázatos kommunista kivégzést aláírt. Nem a szeretet parancsának engedelmeskedett, hanem a kommunista akaratnak. 1956 után Kádár külügyminisztere az a Péter János lett, aki a debreceni püspök volt. Hol volt itt az egyház? Sehol. Az egyház legfontosabb funkcióját, a tanítói funkciót nem tudták betölteni. A rendszerváltozás után azt hittük, hogy változás lesz, de én úgy látom, hogy a református egyház teljesen padlón van. Itt vannak a rádiós műsorok, prédikációk, két fillért nem érnek, nem tudják az időt kitölteni. Nem szólítják meg a mai embert, hanem mondják az évszázados teológiai halandzsaszövegeket. Pedig micsoda lehetőség lenne a rádión keresztül milliókhoz szólni. Nem élnek a lehetőséggel.
- A laikusok mindebből mit érzékelnek?
- Az értelmesebb laikusok érzékelik ezt. Eljárok templomba, de ott semmilyen lelki támaszt nem kapok. Lelki lötyty. Azt nem érti sok pap, hogy az ige hirdetése konkrét időben, konkrét térben, konkrét hallgatóságához szól. Nem lehet ma úgy prédikálni, ahogy 20 éve, vagy 100 éve. A mai emberhez a ma nyelvén kell szólni, állást kell foglalni. Hiszen az egyház alapvető funkciója a tanítás. Sokszor hallani az öregektől, hogy a régi egyházi nevelés hiányzik. Én a debreceni református gimnáziumba jártam. Mi volt a mi vallásos nevelésünk? Nagyon szigorúan vették, hogy meg kell tanulni a Helvét Hitvallást, hosszú bibliai idézeteket kellett köpni, zsoltárokat tudni kellett. Ez egy tantárgy volt. Konkrét tárgyanyag, amiből meg lehetett bukni. Minden nap kilencszer imádkoztunk. Ez egy tantárgy volt a többi között. A lényeggel sose foglalkoztak. Miért kell hinni Istenben? Miért kell vallásosnak lenni? Miért hisszük, hogy van Isten? Azok az öreg vallásanárak nem strapálták magukat. Nem foglalkoztak különösebben a mi lelkünkkel. Én például igazából hívő akkor lettem, amikor elolvastam Heisenbergnek a Rész és egész című könyvét. Engem tulajdonképpen ő térített meg és nem a vallásanáraim.
- Hogy történt?
- Heisenberg ebben a művében bebizonyítja, hogy anyag mint olyan nincs is. Az anyag nem más, mondja, mint sűrített energia. Állítja, hogy a halál nem más, mint egy másfajta frekvencián való létezés test nélkül. Rettenetesen megmozdított ez a könyv. Meggyőzött, hogy ateistának lenni a hülyeség szinonimája. Másrészt a Biblia. Mi alapon lenne jogom ahhoz, hogy kételkedjem abban, ami oda le van írva? Jézus létezését, a feltámadást. Jó, hát nem volt ott senki, de feltámadt. Ez hittitok. De feltámadt, ez tény, mert ugye látták ezrek. Ezek tények, amiket nincs jogom tagadni. Itt vannak a naprendszerek, a világegyetem mindez honnan? Az ember agyarázkódást kap, ha belegondol. Ha egyszer nekem a tudomány erre tudna válaszolni, leborulnék előtte. De nem tud. Ha az Isten teremtő, akkor én, mint teremtmény nyilván nem tudom őt megérteni. Ebbe alázattal bele kell törődni. Kell lenni örökéletnek, mert az isteni bölcsesség ellen lenne, ha megteremt, hogy élni ameddig, majd megöl. Szükségszerűen kell lenni másik létezési formának. Sokszor gondolkodom temetések alkalmából, hogy milyen vackok a temetési prédikációk, nem kap vigasztalást a gyászoló, mert a pap elmondja a formális szöveget és kész. Ahelyett, hogy próbálna az elméjükhöz szólni, hogy kérem atyámfia, azért nem kell megijedni, mert higgyétek el, hogy feltámad. Attól, hogy én ezt nem tapasztaltam meg, nincs jogom tagadni. Ez olyan, mint a sugárzás, van, de nem látjuk, nem érezzük.
- Kik voltak a meseteri?
- Földessy Gyula, az ismert Ady-kutató, az Ady filológia megteremtője. Bartha János akit 1951-ben neveztek ki a debreceni egyetemre, én 52-be kerültem oda. Nála doktoráltam. Róla tudni

kell, hogy volt Eötvös kollégista, Baumgarten-díjas, nagyon karakán, becsületes ember, aki állandó összeütközésbe volt a fennálló hatalommal. Iskolát teremtett. Élete végéig jó kapcsolatban álltam vele, neki köszönhetem, hogy miután kineveztek Sátoraljaújhelyre tanítani, elintézte, hogy visszakerüljek, és az egyetem könyvtárában dolgozhattam. Nem volt lélekemelő hely. Tudományos munkatárs voltam, ami abból állt, hogy katalóguscédulákat kellett gyártanunk, 42 daradot naponta, ennyi volt a norma. Az ömlesztett szerzetesi könyvtárak anyagait kellett rendszerezni. És mesterem volt még Komlós Aladár, aki már a háború előtt neves író volt, zsidó aki megjárta a lágert. Igen ám, de nem bírta a kommunista baromságokat. Például azt kérték tőle, hogy mutassa ki, hogy Rákosi Mátyás milyen hatást gyakorolt József Atilla költészetére. Erre Komlós azt mondta, hogy kimutatná, ha lenne ilyen, de nincsen. Kirúgták az egyetemről. Volt olyan, Pándi Pál, aki ezt kimutatta. Akadémikus is lett. Komlós volt maga a tisztesség és becsület. Kilencven évet élt, de nem lett sem akadémikus, nem hívták vissza tanítani. Ő mondta azt, hogy: a karriernek ára van, okosnak kell lenni. Hozzátette, én szégyenlek okos lenni, megvetem az okosságot, nem is egész ember a szememben, aki soha nem ment fejjel a falnak, hanem mindig kifizetődő nézetek eresze alatt húzódott meg. Azt írta még hozzá, hogy ezt tanultam a Nyugattól, Adyától, Móricztól, s ebből nem engedek. Nekem ő volt a harmadik nagy példaképem.

- Ön mit tart az irodalom tanulságának?
- Az a tanulsága, hogy és mégis. Vagyis, hogy minden lehetetlen kellemetlen körülmény ellenére élni kell. Nem kell feladni, bármilyen mostoha körülmények között vagyunk. Ennek ekletáns bizonyítéka Az ember tragédiája.
- Hogy látja a kortárs magyar irodalmat, lett egy Nobel-díjasunk?
- Lassan hetven éves leszek, egy hatvan éven felüli embernek pedig a világgal való elégedetlensége közismert. Ez azt jelenti, hogy a hatvanon felüli emberek véleménye majdhogynem értéktelen, mert életkorukból adódóan elégedetlenek mindennel. Ma azt hiszem ennek ellenére nem csak a hatvan feletti embereknek van joguk megszólalni, de még a száz évesnek is, mert ha nem akkor a kövek szólalnak meg helyettünk. Olyan hazugságözönben élünk. Kertész Imréről, a New York Times is megírta, hogy díjazása nem irodalmi döntés volt, hanem politikai. Kertész Imre teljesen huszadrangú író, ezt mindenki tudja. A német kiadója vitte keresztül ezt a díjat, mivel a kiadó számára óriási üzlet van ebben. Ez a regény huszonhét évvel ezelőtt jelent meg, senki nem figyelt rá, igaz itthon Kossuth-díjat kapott a Horn kormány alatt, de az nem 27 éve volt. Ez egy politikai döntés, és ma, aki ezt nem hajlandó akceptálni, azt kikiáltják antiszemitának.
- De Nobel-díjat kapott.
- Nem kell hasra esni a Nobel-díjtól, ha Tolsztoj nem kapott, aki akkor már kaphatott volna, akkor senki nem érdemli meg. Az akkori svéd írók és értelmiség érezte a visszásságot, levelet írtak Tolsztojnak, amelyben bocsánatot kértek tőle, hogy nem ő kapta meg. Magyarok közül fel volt terjesztve Németh László, Illyés Gyula, Füst Milán egyik sem kapta meg. Az egész Nobel-díj politika. Pár évvel ezelőtt egy olyan lengyel öreg költőnek adták meg, aki otthon él Lengyelországban, de maguk a lengyelek nem is tudtak róla. Hogy milyen szempontok mozgatják a Nobel –díj kiosztókat nem tudom, de biztos, hogy nem művészi szempontok. 1927-ben a magyar akadémia felterjesztette Herczeg Ferencet. Az egész életmű volt az alap, de konkrétan Az élet kapuja című művel. A német kiadó, miután lefordították visszaküldte, hogy semmi irodalmi értéket nem találtak benne. Nem mondom, hogy Herczeg egy világra szóló nagy író, de Kertésznél jobb. Óriási erők mozdulnak meg ilyenkor, hiszen rettenetes példányszámban fogy a könyv, mert az emberek tömege hasra esik attól, hogy díjat kapott, és azért megveszi. Minden reklámkérdés ma már.
- Faludy György albuma?
- Én nem láttam ezt az albumot. Faludyt igazában nem a versei tették közismertté, hanem a Villon fordítása, amiről közismert, hogy nem Villon. Az Faludy. De róla el kell mondani, hogy a Rákosi rendszerben tisztességesen viselkedett. Megjárta Recsket, ami a poklok pokla

volt Akkor ő politikailag tisztességes volt. És szomorú azt látni, hogy egy ember, akinek volt azért nimbusza, ennyire lesüllyed és lealacsonyodik. Szomorú látni, hogy valaki egy pornólapnak 92 évesen eladja a testét. Nyilván ez is pénz kérdése. Nem hiszem, hogy nyomorogna, hogy erre rá lenne utalva.

- Rendszerváltás után jelentek meg kötetei, miért alakult ez így?
- 1953 óta publikálok, még egyetemistaként jelentek meg szakfolyóiratokban tanulmányaim, de könyveim valóban csak rendszerváltás után. 1994-ben jelent meg az első könyvem. Azóta 16 önálló művem jelent meg. Nézze, én tudomásul vettem azt, hogy nem tudok labdába rúgni. Tisztességes ember nem vállalhatta azt, hogy önmagát szembeköpje. Én szerettem volna egyetemre kerülni, amikor végeztem. Már egyetemista koromban szakfolyóiratokban jelentek meg tanulmányaim. Volt olyan felfedezésem, hogy a legelső magyar magánlevelet, 1499-ből egy csomó szemétnben a debreceni református kollégium kéziratárából én publikáltam.
- Hogy találta meg?
- Én a fiatalságomat ott töltöttem a könyvtárban. Csokonainak van egy verstani tanulmánya és Földi János, aki neki barátja volt írt egy verstant, de az nem jelent meg sose. Én ezt elolvastam, kimutattam tanulmányomban, hogy Csokonai onnan lopta szinte szó szerint. Nagy felfedezés volt. Meg sokat publikáltam ismeretlen Ady, Kossuth leveleket. Na de ugye, ez nem volt elég ahhoz, hogy az ember egyetemen maradjak. Ott KISZ titkárnak kellett lenni. Olyan ember lett az egyetemen tanársegéd, később adjunktus, majd aspiráns akitől annyira idegen volt az egész irodalomtudomány mint Makó Jeruzsálemtől. Ő sportriporter szeretett volna lenni, de KISZ titkár volt, ráerőszakolták, hogy neki pedig tudományos karriert kell befutnia. Ez a fiú annyira meghasonlott önmagával, alattam járt egy évvel, hogy vonat elé vetette magát és meghalt. Ő is a párt áldozata volt. Lehetett volna érvényesülni. De mint ahogy nem volnék képes arra, hogy meztelenül kilépjek az utcára, ugyanúgy nem voltam rá képes, hogy hazudjak. Azt mondtam, nem és kész. Ha ilyen a világ, tudomásul veszem. Passz. Nekem valóban a rendszerváltás adta meg azt a lehetőséget, hogy könyveim megjelenhetnek. Tegyük fel, hogy egyetemi tanár lettem volna, és írtam volna a marxista könyveket, mert azt kellett volna írni, most szégyenkezzenem kellene, így viszont nem kell. Most kitudom adni azokat a könyveimet, amiket régebben megírtam és ezért-azért nem adták ki. Anyagilag nem éltem rosszabbul mintha egyetemen tanítottam volna. Hát nem lettem akadémikus...A PhD-t 62 éves fejjel szereztem meg, amikor a Károlyin tanítottam. Kellott. De nem lettem megkeseredett, meg nem vettem fel a félreállított zseni pózt. Tudomásul vettem, hogy ilyen világban élek.
- Jelenleg min dolgozik?
- Most jelenik meg Illyés Gyuláról szóló könyvem, írom a Márai könyv második kötetét. Az első kötet a tavalyi könyvhétre jelent meg, címe: Márai a magyarságról és a zsidóságról. Ennek a folytatása lesz Az emigráns Márai a magyarságról. Ez előző az itthoni Márairól szól, még emigráció előtt, a mostani pedig az emigráns Márairól. Remélem a könyvhétre megjelenik. Ha befejezem, akkor Mikszáthról szeretnék írni. Az lesz a címe, hogy Egy meghasonlott lelkű ember. Alcíme pedig A politikus Mikszáth. Nagyon érdekes téma, mivel Mikszáth egy hihetetlenül cinikus alak volt. Ő mondta azt, hogy „szeretném én látni azt a kormányt, amelyikkel nem értek egyet.” Ebbe benne van minden. Rettenetesen mélyről indult, a nyomor legsötétebb bugyrait átélte. 1879 telét egy szemétládába húzta ki. Az akkori Pesten az Astoria és a Rókus kórház között szemétkerakó ládák voltak, ő egy ilyen ládában aludt. Ott kapta meg azt a tüdőcúcsburatot ami aztán el is vitte. Ebből a nyomorból őt Tisza Lajos, Tisza Kálmán öccse húzta ki. Amikor Szegedet elöntötte az árvíz, Mikszáth lement és tudósításokat írt az újjáépítésről. Tisza volt az újjáépítési kormánybiztos, felkarolta, látta, hogy tehetséges és felhozta Pestre. Ő mélységesen le volt kötelezve a Tisza családnak. A negyvenéves jubileumán a kormány visszavásárolta neki az ősei által elkártyázott 600 hold földet. Országgyűlési képviselőt csináltak belőle. Tisza Kálmánnak érdeke volt a médiához, a médiát pedig Mikszáth jelentette akkoriban. Kiszolgált az összes kormányt, ő ezt pontosan tudta, de nem akart visszaesni a nyomorba. És itt az ő kétlelkűsége. Mert arról a rendszerről elítélő véleménye volt.

Ezt viszont elhallgatta. Asztaltársaságban a századfordulón megjósolta a világháborút, az ország elbukását, amit Feszty Masa, Árpád felesége megírt. Zseni volt, de ezt mind elhallgatta amikor írt. Ezt kell megírni. Nem nevezhetem megalkuvónak, inkább belesüllyedt a reménytelenségbe, mert azt gondolta, hogy egy fecske nem csinál nyarat. Tudta, hogy a karriernek ára van. Tíz kormányt szolgált ki. De élvezte, hogy a Nádor szállói szobájában sok politikai vita eldőlt. És őt megfizették ezért. Nem volt harcos kritikus, realista, csak ezt mutatta. Ezt még meg akarom írni.

Erős Kinga

NÉVJEGY

1934-ben született Nádudvaron.

1959-ben doktorált a Debreceni egyetemen.

1962-től különböző iskolákban tanított.

Nyugdíjazása után négy évig a Károlyi Gáspár református egyetem docense volt.

1953-tól publikál, 1995-ben Irodalomkritikusi Díjjal tüntették ki.